

S slavnostne proslave SNOS v Črnomlju (19. februarja 1969) — Foto: S. Busić

IZROČILO SNOS SEGA V DANAŠNJE IN BODOČE DNI NAŠE STVARNOSTI

V vrsti pomembnih obletnic, ki smo jih obhajali lani in jih praznujemo letos, je 25-letnica I. zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta prav gotovo ena izmed tistih obletnic, za katero je prav, da se je slovenski narod še posebej spominja, in sicer tako zaradi zgodovinskega pomena tega zasedanja za izgradnjo slovenske državnosti, kakor tudi zaradi neprekinjene aktualnosti njegovih izhodišč za nadaljnji razvoj ljudske oblasti vse do današnjih dni.

Izhajajoč iz uspehov skoro triletno narodnoosvobodilne borbe, v kateri si je slovenski narod po tisoč letih s svo-

jimi lastnimi silami in za ceno neprecenljivih žrtev priboril svojo državnost, je začel prvi slovenski parlament na svojem prvem zasedanju v dneh 19. in 20. februarja 1944 na temelju sklepov Kočevskega zbora in zgodovinskih odlokov II. zasedanja AVNOJ vestno, temeljito in daljnovidno graditi narodno oblast in polagati temelje ljudske demokracije. Če je bila ena izmed značilnosti zgodovine slovenskega naroda v njegovi pasivnosti in še bolj v njegovi nepripravljenosti ob važnih prelomnicah svetovne zgodovine — in tako je bila 1848, 1918 in ob napadu na Jugoslavijo 1941 — potem lahko rečemo, da je bil slovenski narod zaradi doseženih uspehov v boju proti okupatorju in domačim izdajalcem in že priborjenih zmag, zaradi Kočevskega zbora in

I. zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju vojaško in politično popolnoma pripravljen za bližnje odločilne bitke, za poslednji zmagoviti napor, za zlom in izgon nemškega okupatorja iz Slovenije, za uničenje domačih izdajalcev, kakor tudi za vzpostavitev ljudske oblasti na celotnem ozemlju združene Slovenije. Pri tem pa ni odveč ponovno poudariti, da je slovenski narod na tej najbolj usodni preokretnici stopil na težko pot oborožene vstaje, ki je vodila v svobodo, združitve in neodvisnost, ker so slovenske ljudske množice našle svojo vodilno, revolucionarno silo, idejno-politično zgrajeno in v stalnih borbah preizkušeno Komunistično partijo in ker je Komunistična partija našla pot do revolucionarnih množic.

Za izgradnjo ljudske oblasti in krepitev slovenske državnosti

Dejstvo, da je bilo prvo zasedanje prvega slovenskega parlamenta celih 15 mesecev pred končno osvoboditvijo osredotočeno na razpravljanje in sklepanje o nekaterih ustavnih, zakonodajnih in upravno-političnih zadevah, pa ne pomeni, da je vprašanje oborožene borbe proti okupatorju in domačim izdajalcem prenehalo biti osrednje vprašanje. Oborožena borba proti okupatorju je ostala v središču povečanih naporov slovenskega naroda, pri tem pa so položaj na domačih in zavezniških bojiščih, kakor tudi razvoj in tendence političnih dogajanj doma in v svetu nujno zahtevali, da se bolj nestrno in s pogledom v daljše perspektive začne graditi ljudska oblast in krepi slovenska državnost, med drugim tudi zato, da se s tem zavarujejo že priborjeni, doseženi sadovi narodnoosvobodilne vojne.

Čimbolj se je vojna bližala zmagovitemu koncu in čim neposredneje se je pričela odločati usoda podjarmljenih narodov, tembolj so prihajali predstavniki predvojnih protihitlerjskih režimov pod udarci vse silovitejšega razvoja narodnoosvobodilnega gibanja do prepričanja, da ne bodo mogli niti s pomočjo nemškega okupatorja in še manj s svojimi lastnimi silami preprečiti vzpostavitev resnične ljudske oblasti. Zato jim je ostalo samo še upanje, da bi moglo priti zaradi naraščajočih nasprotij med zavezniki do intervencije zahodnih zaveznikov v korist ponovnega vzpostavljenja starega protihitlerjskega družbenega sistema in protihitlerjske vladavine, če že ne na teritoriju celotne Jugoslavije, pa vsaj v njenih še neosvojenih predelih, predvsem pa v Sloveniji, ki je bila za zahodne zaveznike, ki so operirali na italijanskih bojiščih, zaradi »Ljubljanskih vrat« ne samo strateško važna za zasledovanje umikajočega se sovražnika v srednje Evropo, temveč prav tako in morda še bolj politično važna za zavarovanje in eventualno razširitev njihovih vplivnih področij. Zato je slovenskim izdajalcem doma in njihovim predstavnikom v tujini ostalo le še upanje, da bo s pomočjo ostankov kvizlinških formacij vseh barv uspelo nemškemu okupatorju vsaj znatno oslabiliti, če že ne uničiti oborožene sile narodnoosvobodilne vojske na teritoriju Slovenije. S tem pa naj bi bili ustarejeni pogoji, da se s pomočjo vojaških sil zahodnih zaveznikov vsaj na teritoriju Slovenije, če že ne tudi Hrvaške, uresniči koncepcije domačih, vaticanjskih in nekih zahodnih reakcionarnih krogov o oblikovanju nekakšne federacije katoliških držav v tem delu Evrope.

Toda vse te špekulacije domače in tuje reakcije je preprečil vse silnejši polet narodnoosvobodilnega gibanja tako v Sloveniji, kakor tudi v vsej Jugoslaviji, ter nadaljnji razvoj dogodkov v svetu. Res je, da so se že v tej fazi boja za uničenje fašizma in za osvoboditev evropskih narodov v protihitlerjski koaliciji manifestirala imperia-listična in velikodržavna in hegemonistična nasprotja med zavezniki. Toda vse do končnega uničenja hitlerjevske

ga vojnega stroja v njegovi lastni trdnjavi si člani velike vojaške koalicije v lastnem interesu niso mogli privoščiti odkritega spora in še manj razcepa in medsebojnega spopada. Zato pa so sklenili medsebojne kompromise, seveda na račun okupiranih narodov. Takšno reševanje medsebojnih sporov je pripeljalo tudi do takrat še nepoznane delitve interesnih sfer na Balkanu med Sovjetsko zvezo in Veliko Britanijo, pri čemer naj bi si politične vplive v povojni Jugoslaviji delili Sovjetska zveza in Velika Britanija v enakem sorazmerju.

Vsa ta in podobna dogajanja na vojaških in političnih bojiščih pa so kazala, da so obenem z vse večjo gotovostjo končno zmage protihitlerjske koalicije postajala vse bolj aktualna vprašanja povojne ureditve tedaj še vedno okupirane Evrope, kakor tudi vprašanja bodočih medzavezniških odnosov in ne nazadnje vprašanje odnosov velikih zaveznikov do narodno-

Srebrni jubilej so še živeči člani I. zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta Slovenije počastili 19. februarja na srečanju v Crnomlju. Udeležili so se ga tudi najuglednejši borci naše revolucije in gostje, predvsem pa predstavniki skupščine SRS, ki so tako dostojno počastili spomin na 25-letnico zgodovinskega zasedanja našega prvega parlamenta. Ob tej priložnosti je govoril na srečanju dr. Jože Brilej, podpredsednik skupščine SRS. Njegov govor objavljamo tu v celoti, saj je v njem zbran pomemben prerez naše slovenske državnosti in je prav zato hkrati tudi pomemben zgodovinski dokument.

osvobodilnih gibanj v Evropi. Postavljalo se je vprašanje, do katere mere bodo osvobodilna gibanja samo odločala o nadaljnjem razvoju svojih narodov.

Če so se takšna vprašanja glede bodočih vloge odporniških gibanj postavljala nasploh, pa so ta in podobna vprašanja postala še posebno aktualna za narodnoosvobodilno gibanje jugoslovanskih narodov.

Po eni strani je narodnoosvobodilno gibanje vseh jugoslovanskih narodov že sredi vojne zedinilo in zajelo ogromno večino jugoslovanskega prebivalstva, ki je videlo v nastajajočih novih organih oblasti — narodnoosvobodilnih odborih — jamstvo, da se reakcionarne in protihitlerjske sile nikoli več ne bodo dokopale do oblasti. Uspehi, ki jih je doseglo narodnoosvobodilno gibanje jugoslovanskih narodov, so po-

trdili njegovo vitalnost, kakor tudi borbena vrednost njegovih oboroženih sil, ki so mogle v okviru zavezniških vojnih naporov zagotoviti končno zmago nad okupatorjem in domačimi izdajalci, saj so že v tem času kontrolirale največji del jugoslovanskega ozemlja. S tem pa so bili ustvarjeni pogoji, da borbena skupnost jugoslovanskih narodov preraste v samostojen politični subjekt, ki suvereno odloča o svojih nadaljnjih korakih, in da stopa v enakopravne mednarodne odnose z drugimi narodi.

Po drugi strani pa so se postavljali pred nastajajočo novo Jugoslavijo, kljub njenemu velikemu prispevku k bližajoči se zmagi protihitlerjeve koalicije, izredno resni problemi. Šlo je za mednarodno afirmacijo nove Jugoslavije, za zaščito življenjskih interesov jugoslovanskih narodov ter priznanje pravic, ki jim pripadajo, predvsem glede njihove pravice, da samostojno odločajo o svoji usodi, o vsebini in obliki svoje državne in družbene skupnosti. Sile protihitlerjevske koalicije, vsaka iz svojih posebnih interesov, še niso bile pripravljene priznati narodnoosvobodilnega gibanja jugoslovanskih narodov kot njihovega edinega resničnega predstavnika, skladno s tem stališčem niso bile pripravljene prekiniti stikov z emigrantsko vlado. Eni in drugi so se iz različnih pobud in interesov trudili, da bi otežili notranjo stabilizacijo jugoslovanskih narodov, ki so krenili na pot izgradnje novih družbenih odnosov in neodvisne ekonomske, notranje in zunanje politike. Niti eni niti drugi niso bili pripravljene spoprijazniti se z izgubo svojega deleža, ki bi jim naj pripadal v medsebojni delitvi »interesnih sfer« na račun neodvisnosti, za katero so se borili jugoslovanski narodi s požrtvovalnostjo, ki ji ni bilo primere, in dajali za to tudi neprecenljive žrtve.

V zvezi s tem so se postavljale pred narodnoosvobodilno gibanje v jugoslovanskem in tudi v slovenskem merilu izredno velike in zamotane naloge. Potrebno je bilo še bolj krepiti narodnoosvobodilno vojsko in njeno udarno moč ter še krepkeje točiti po okupatorju in domačim idajalcem istocasno pa storiti ukrepe, ki naj, kot je rekel na I. zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta tovaris Kidrič, »zavarujejo širokim narodnim množicam njihove narodne in človečanske pravice, ki so jih narodi in ljudske množice na čelu z delavskim razredom priborili z žrtvovanjem svoje lastne krvi«. Obe nalogi sta bili med seboj tesno povezani, saj si — kot je dejal tovaris Kidrič v svojem ekspoziju v Crnomlju — »danes uspešne borbe proti okupatorju niti zamisliti ni več mogoče, ne da bi hkrati zavarovali za bodočnost sadov te borbe s tistimi najnujnejšimi ukrepi, ki smo jih že sposobni in zaradi tega že dolžni storiti«. Zato je bilo potrebno v tem prelomnem času dati narodom Jugoslavije jasno perspektivo glede bodočih medsebojnih odnosov, to je jasno rešitev nacionalnega vprašanja in s tem temelje bodočih državne organizacije, opredeliti in jasno začrtati vlogo ljudskih odborov in ljudske oblasti, osnove in smeri reševanja gospodarskih vprašanj in gospodarskega razvoja, kakor tudi začrtati reševanje kul-

turnih, socialnih in vseh drugih vprašanj, ki so bila tesno povezana z likvidacijo prejšnjih protiljudskih režimov.

Pomen združitve slovenskega naroda z drugimi jugoslovanskimi narodi

Načelna stališča do vseh najosnovnejših vprašanj je zavzel že Kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda. Ta se je izrekel za vsebino in obliko ljudske oblasti, za svojo nacionalno državo, za enotno politično in državno vodstvo ter razglasil združitev slovenskega naroda z drugimi jugoslovanskimi narodi v federativni Jugoslaviji. Dva meseca po Kočevskem zboru je II. zasedanje AVNOJ potrdilo in uzakonilo demokratično ljudsko oblast, ki je nastala in se razvila iz osvobodilnih naporov jugoslovanskih narodov, ter potrdilo načelno rešitev bodočih odnosov med narodi Jugoslavije. Deklaracija II. zasedanja AVNOJ ugotavlja, da se narodi Jugoslavije osvobajajo z lastnimi silami in z lastnim orožjem. Deklaracija in drugi sklepi II. zasedanja AVNOJ — kot je preciziral tovariš Kardelj na zasedanju slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Crnomlju — »potemtakem ne obljublamo narodom, da bo na primer šele kasneje urejeno nacionalno vprašanje, kakor so to čisto razglašale razne emigrantske tako imenovane »jugoslovanske vlade«, ampak samo ugotavlja, da so narodi Jugoslavije to vprašanje že sami uredili s tem, ko so se z lastnimi silami pričeli osvobajati okupatorjevega jarma. V tej borbi je v praksi nastal ta federativni odnos med posameznimi narodi. II. zasedanje AVNOJ je ta federativni odnos uzakonilo. S tem je dano jamstvo, da bodo narodi Jugoslavije svojo svobodo in enakopravnost tudi obržali.

Glede na jasna in na navedenih zasedanjih že sprejeta načela in stališča do teh osnovnih vprašanj ni bila naloga zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, da bi sprejemal kakšne splošne politične deklaracije. Zato pa so se pred Slovenski narodnoosvobodilni svet postavljale povsem konkretne naloge, ki so izhajale iz že sprejetih sklepov.

Med najpomembnejšimi točkami na dnevnem redu tega zasedanja sta bila poročilo in razprava o delu slovenske delegacije na II. zasedanju AVNOJ in potrditev poročila. Razprava o delu slovenske delegacije ni bila važna zaradi tega, ker se je na tem zasedanju AVNOJ sklepalo o temeljih nove demokratične federativne Jugoslavije kot bratske skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti in s tem tudi o položaju slovenskega naroda v krogu drugih jugoslovanskih narodov. Poročilo in razprava o delu slovenske delegacije in njegova potrditev je bila važna tudi zato, ker — kot je to poudaril tovariš Kardelj v svojem referatu o drugem zasedanju AVNOJ — »iz tega dejstva izhaja za slovenski narod, a zlasti za narodnoosvobodilno gibanje, cela vrsta nalog in pa zato, ker je »vprašanje pravilnosti dela slovenske delegacije te-

sno povezano s splošnim vprašanjem o pravilnosti politike vodstva slovenskega naroda v njegovem veličastnem osvobodilnem boju«. Razprave o tej točki dnevnega reda je Slovenski narodnoosvobodilni svet zaključil o tej točki z deklaracijo, s katero v celoti odobrava in potrjuje delo slovenske delegacije na II. zasedanju AVNOJ in slovesno ugotavlja, da se je »Slovenski narod združil z narodi Srbije, Hrvaške, Makedonije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine v novi državni skupnosti, v federativni Jugoslaviji, zgrajeni na principih resnične ljudske demokracije in narodne enakopravnosti, svobodno, po svoji lastni volji na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepiteve, pa tudi združitve z drugimi narodi«.

V zvezi z uresničevanjem slovenskega nacionalnega programa Zedinjene Slovenije je Slovenski narodnoosvobo-

Na slavnostni seji jubilejnega zasedanja SNOS v Crnomlju je govoril podpredsednik skupščine SRS dr. Jože Brilej

dilni svet na tem zasedanju sprejel sklep o spojitvi narodnoosvobodilnega sveta za Slovensko primorje z organi slovenske narodne oblasti.

S posebno izjavo o pravicah in dolžnostih slovenskega naroda je Slovenski narodnoosvobodilni svet slovesno proklamiral načela zakonitosti, enakopravnosti, svobode vesti, besede, tiska, zborovanja in združevanja, nedotakljivosti osebnosti in stanovanja, pravice do dela, oddiha in starostne preskrbe — kot ustavne pravice slovenskega naroda.

Poleg teh, mogli bi reči, splošnih nacionalnih vprašanj pa je Slovenski narodnoosvobodilni svet na svojem prvem zasedanju v Crnomlju velik del zasedanja posvetil graditvi in utrjevanju narodne oblasti, ki je zrasla, kot je dejal tovariš Kidrič v svojem referatu »O graditvi narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federativne Jugoslavije«, iz najusodnejše borbe, kar jih je kdaj bojeval slovenski narod, in potrdila najglobljo odločitev slovenskih ljudskih množic, kar jih je bilo storjenih kdaj v slovenski zgodovini«.

Naš prvi slovenski parlament

Med prvimi akti, ki jih je sprejelo zasedanje v Crnomlju, je bilo preimenovalje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora, ustanovljenega na Kočevskem zboru, v Slovenski narodnoosvobodilni svet, da bi se s tem še bolj poudarilo, da Slovenski narodnoosvobodilni odbor dejansko že predstavlja izvoljeni slovenski parlament z vsemi parlamentarnimi kvalitetaми vrhovnega predstavništva slovenskega naroda.

Glede na pomen in večje potrebe po čim uspešnejšem funkcioniranju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta kot slovenskega parlamenta je bil sprejet sklep, da se poveča njegovo število od 120 na 180 in s tem obenem vzpostavi sorazmerno predstavništvo tistih slovenskih pokrajin, ki na Kočevskem zboru zaradi takratnih vojnih razmer še niso bile dovolj predstavljene. Slovenski narodnoosvobodilni svet je sprejel poslovnik za svoje delo, ustanovil zakonodajni odbor in versko komisijo.

Glede na to, da so dali sklepi II. zasedanja AVNOJ možnost slovenskemu narodu, da postavi lastno nacionalno vladno, je Slovenski narodnoosvobodilni svet odločil, da njegovo predsestvo opravi v tem smislu vse potrebne priprave za formiranje vlade, kakor tudi da stori potrebne ukrepe za organiziranje uprave.

»Graditev narodne oblasti in slovenske državnosti«, je dejal v svojem referatu tovariš Kidrič, »ne bi mogla doseči svojega namena, če ne bi narodne oblasti istočasno gradili spodaj in zgoraj«. Odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore je imel namen utrditi osnovna načela ljudske demokracije in organiziranje oblasti v samoupravnih enotah, kakor tudi pravice volivcev ter dolžnosti poslancev, katerim je zagotovil imuniteto.

S tem da je odobril in potrdil delo predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora za čas med Kočevskim zborom in I. zasedanjem Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, je Slovenski narodnoosvobodilni svet na tem zasedanju odobril številne odloke na področju gospodarstva, odloke o organizaciji uprave, vojaških in civilnih sodišč, o posojilu narodne osvoboditve, o ustanovitvi slovenskega narodnega gledališča in znanstvenega instituta, med drugim o emisiji plačilnega bona, o narodnem davku, o obvezni obdelavi zemlje. Ustanovil je komisijo za upravljanje razlašene zemlje itd. Razpravljal je tudi o prosvetnih in kulturnih vprašanjih ter sprejel ustrezne sklepe, zlasti na področju šolstva.

Vsi ti odloki prvega zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta so v veliki meri prispevali, da so se narodnoosvobodilni odbori še bolj utrdili, obenem pa so se še v večji meri usmerili k reševanju zamotanih problemov, s katerimi so se srečevali kot organi nove ljudske oblasti.

Prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je s svojimi sklepi in smernicami za graditev ljudske oblasti in za najširše vključevanje ljudskih množic v organe oblasti bistveno

prispevalo k ustvarjanju pogojev za poslednji zmagoviti napor, za izgon nemškega okupatorja s slovenske zemlje in za uničenje domačih izdajalcev. Slovenija je v veliki meri prav zaradi dela I. zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta ob samem koncu vojne, ob popolnoma izkoreninjenem in uničenem sistemu stare protiljudske oblasti razpolagala z zgradjenim mehanizmom ljudske oblasti, ki je bil tako zaradi svojih bogatih izkušenj kakor tudi zaradi svoje notranje organizacije sposoben, da brez večjih težav in premora prevzame nove naloge.

Tovarišice in tovariši! Prvo zasedanje prvega svobodno izvoljenega slovenskega parlamenta je bilo tisto revolucionarno dejanje, ki je odločilno vplivalo na razvoj ljudske oblasti in slovenske državnosti. Mnoge misli in ugotovitve, izrečene na tem zasedanju, nam še zdaj služijo kot napotilo za reševanje mnogih vprašanj, ki se danes na mnogo višji ravni razvoja postavljajo pred našo socialistično družbo.

Pospešiti prenašanje pristojnosti na republike

Zadnji čas je tako na ravni federacije, kakor tudi na ravni republike tekla v zvezi z ustavnimi spremembami široka razprava o potrebi po spremembi v odnosih med federacijo in republiko. Udeleženci v tej razpravi so se pogosto vračali k izhodiščem, iz katerih se je začela ustvarjati in rasti federacija. Na zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju je tovariš Kardelj v svojem referatu prav o tem vprašanju med drugim poudaril, »da se naša federativna načela bistveno razlikujejo od marsikaterih drugih federacij v svetu. V preteklosti so bile federacije velikokrat plod kompromisa med vladajočim narodom ter zatiranimi narodi, ki so do take mere razvili svoje osvobodilno gibanje, da so morali vrhovi vladajočih narodov popustiti. Federacije, ki so nastale na tak način, so se vedno nosile v sebi več ali manj elementov neenakopravnosti... Nova Jugoslavija nastaja... kot rezultat prepričanja narodov Jugoslavije, da je federativna Jugoslavija najboljša in najbolj trdna oblika za maksimalno zavarovanje svobodnega razvoja slehernega od njih. Zato narodi na ta federativni odnos ne gledajo kot na nekaj večno nespremenljivega, marveč se dobro zavedajo, da se bo menjal tudi ta, če bodo to zahtevali interesi svobodnega razvoja teh narodov.«

Nedavne spremembe zvezne ustave naj omogočijo, da republike in pokrajine v spremenjenih družbenih in političnih okoliščinah dosledneje uveljavljajo svoje izvršne suverene pravice ter da se dosledneje uresničuje načelo, napisano v zvezni ustavi, na katerem je zgrajena tudi nova Jugoslavija, namreč, da delovni ljudje in narodi Jugoslavije uresničujejo v federaciji tiste svoje pravice, ki jih v skupnem interesu prenesejo nanjo, vse druge odnose pa v socialističnih republikah.

Za dosledno uresničevanje tega os-

novnega ustavnega načela bodo potrebni mnogi večji napori. Številna področja in odnose družbeno-ekonomskega sistema, ki bi v skladu z navedenim ustavnim načelom morala biti v pristojnosti republik, ožjih družbeno-političnih skupnosti in delovnih organizacij, še vedno ureja federacija. Hitreje kot doslej je treba federacijo osvoboditi vseh tistih ekonomskih, zakonodajnih in organizacijskih funkcij, ki ne ustrezajo več že doseženi stopnji samoupravnega socialističnega razvoja. Pogoj za uspešen nadaljnji razvoj samoupravnega družbenega sistema ni samo načelna enakopravnost narodov, ampak tudi takšna politika, ki v konkretnih ukrepih upošteva, kakšne bodo njihove posledice za nadaljnji razvoj posameznih sestavin delov federacije. Samo takšna politika utrjuje enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti, ne pa predpisuje in okrepi na podlagi nekakšnega poprečja, ki pri različni strukturi gospodarstva in pri različni ravni razvoja največkrat ustvarjajo neenake pogoje gospodarjenja, kar seveda slabi materialno osnovo za enakopravnost narodov ter istočasno slabi pogoje za nadaljnji razvoj samoupravljanja. Pravica republike, da samostojno zagotavlja svoj gospodarski razvoj, pa niti najmanj ne pomeni zmanjševanja vloge federacije, ki je danes prav tako življenjskega pomena za narode in narodnosti Jugoslavije kot med narodnoosvobodilno borbo, v času njenega konstituiranja. V interesu vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti je, da se krepi federacija kot samoupravna skupnost vseh delovnih ljudi ter narodov in narodnosti, da kot najvišja samoupravna skupnost zagotavlja razvoj samoupravljanja in osvobajanja dela ter da zagotavlja izvajanje z ustavo določenih pravic vsakega naroda, da razpolaga s sadovi svojega dela. Taka dejavnost bo prav gotovo krepila federacijo. Nadnacionalno odtujevanje sadov dela pa nasprotno samo slabi materialne osnove samoupravljanja, ogroža ekonomske pogoje enakopravnosti narodov in narodnosti, in končno — slabi samo federacijo kot samoupravno skupnost narodov in narodnosti Jugoslavije.

Za vsak družbeno-politični sistem sta vedno najbolj karakteristična mesto in vloga, ki jih ima človek v tem sistemu. Glede na globoko demokratično človečansko vsebino narodnoosvobodilnega boja je razumljivo, da je prvi slovenski parlament na svojem prvem zasedanju sprejel deklaracijo o osnovnih pravicah slovenskega ljudstva in da je narodno oblast, ki jo je začel graditi, postavil na najširšo osnovo, zavedajoč se — kot je dejal tovariš Kidrič v svojem referatu — da ta graditev ne bo ostala samo na papirju »le tedaj, če bomo v to graditev in ves njen razvoj vključevali najširše ljudske množice.«

To spoznanje ima vso veljavo tudi zdaj, ko so vsi napori usmerjeni v naš nadaljnji razvoj družbeno-političnega sistema na podlagi samoupravljanja. Nemoreta se razvijati niti družbeno samoupravljanje niti socialistična demokracija brez ustvarjalne družbeno-politične aktivnosti delovnega človeka, ob-

čana posamezno in združenega v proizvodnji in v upravljanju. Nedvomno mora imeti republika večjo vlogo in odgovornost pri razvijanju komunalnega sistema, pri čemer pa mora biti izhodišče krepitev samoupravnih odnosov v komuni in krepitev občin kot samoupravne skupnosti, v kateri delovni ljudje in delovne organizacije z združenimi napori in na samoupravnih temeljih odločajo in sklepajo o vsakodnevni ekonomskih, kulturnih, socialnih in drugih skupnih potrebah.

Občina — naša temeljna družbeno-politična skupnost delovnih ljudi

Razvijanja komunalnega sistema se moramo lotiti konkretno in realno, brez idealiziranja in šabloniziranja, toda tudi z zaupanjem v delovnega človeka, v njegovo privrženost demokraciji in socializmu in na nazadnje z zaupanjem v njegovo pripravljenost, da svoj osebni interes in lokalne interese usklajuje z interesi širše skupnosti, s širšimi nacionalnimi interesi. Za to svojo pripravljenost je slovenski delovni človek dal najprepričljivejše dokaze v najusodnejših dneh naše zgodovine — v narodnoosvobodilni vojni. To svojo pripravljenost je neštetokrat dokazal v vsej povojni dobi izgradnje in znova dokazuje v uresničevanju gospodarske reforme.

V našem samoupravljalnem družbenem sistemu je občina temeljna družbeno-politična skupnost delovnih ljudi in občanov na določenem območju. Težko si je zamisliti nadaljnji razvoj samoupravljanja brez krepitev samoupravnih odnosov v komuni, brez vključevanja najširših ljudskih množic — kot bi se izrazil tovariš Kidrič — v odločanje o skupnih interesih delovnih ljudi in občanov. Krepitev občine kot temeljne družbeno-politične skupnosti pa pomeni predvsem krepitev vloge občinske skupščine kot kolektivnega telesa in polno odgovornost občinskih organov uprave občinski skupščini, ne pa posameznim skupščinskim funkcionarjem ali pa posameznim vplivnim zaptrim skupinam. Samoupravljanje v občini pa se ne končuje v občinski skupščini, temveč mora rasti iz samoupravljanja v delovnih organizacijah in v krajevnih skupnostih kot obliki samoupravnega združevanja občanov in delovnih ljudi zaradi uresničevanja skupnih interesov in neposrednega vpliva na mehanizem občine. In končno, krepitev vloge občine si je nemogoče zamisliti brez zagotovljenega stalnega vpliva občanov in občinskih skupščin na kreiranje in izvajanje širše, nacionalne politike. Demokratični, humanistični socializem na temeljih samoupravljanja lahko gradimo samo, če sta kot izhodišče in cilj graditve socialističnih odnosov delovni človek in njegova vloga nosilca družbene reprodukcije.

Tovarišice in tovariši! V času med proslavo 25-letnice Kočevskega zboru, II. zasedanja AVNOJ in današnje proslave 25-letnice I. zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je tek-

la javna razprava o spremembah tako zvezne kot tudi republiške ustave. Smisel teh ustavnih sprememb je bilo nadaljnje trasiranje tiste razvojne poti naše nacionalne skupnosti, katere osnovna izhodišča, začetek in glavno smer so določili ti zgodovinski dogodki pred 25 leti. To se najbolj jasno vidi v novi vlogi Zbora narodov, ki ne bo več samo zaščitnik interesov narodov in narodnosti, temveč prevzema aktivnejšo vlogo, saj imajo v njem narodi in narodnosti Jugoslavije preko svojih delegacij polno vlogo pri oblikovanju politike od prvih osnutkov in končnih odločitev. Sprejete ustavne spremembe pomenijo bistven korak naprej k uveljavljanju izvirnih suverenih pravic republike in doslednejše uresničevanje načela, na katerem je bila zgrajena nova Jugoslavija, namreč da delovni ljudje in narodi Jugoslavije uresničujejo v federaciji tiste svoje suverene pravice, ki jih v skupnem interesu, določenem v zvezni ustavi, prenesejo na federacijo, vse druge pa v socialističnih republikah. Istočasno ustvarjajo sprejete ustavne spremembe pogoje za hitrejši razvoj komunalnega sistema in samoupravljanje v njem, kakor tudi hitrejši in polnejši razvoj samoupravljanja v delovnih organizacijah. Spremembe v ustavi glede organizacije in strukture skupščine, kakor tudi ustreznejše institucionalizirano uveljavljanje občin kot samoupravnih skupnosti v oblikovanju republiške politike pa krepijo vlogo republiške skupščine kot najvišjega organa samoupravljanja v republiki.

Spremembe zvezne ustave, sprejete v decembru, kakor tudi spremembe republiške ustave, razglašene pred dveh dnevoma, potrjujejo in krepijo duh Kočevja, Jajca in Crnomlja ter na višji ravni razvoja in nadaljujejo započeto delo socialistične graditve države na podlagi samoupravljanja. To pa predstavlja ne samo novo afirmacijo samoupravljanja, temveč tudi potrditev enakopravnosti, bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, in končno, novo afirmacijo Jugoslavije zaradi njene napredne vloge v mednarodnih odnosih in njenega prispevka k razvoju socializma v svetu.

Ko se spominjamo 25-letnice prvega zasedanja prvega slovenskega parlamenta v Crnomlju, se seveda spominjamo tudi velike vloge, ki jo je imela Bela Krajina ves čas narodnoosvobodilne borbe. Bela Krajina je z vso pravico ponosna, da je zibelka naših narodnoosvobodilnih odborov in ljudske oblasti. Čeprav se je to območje, ki je bilo pred vojno pasivno in gospodarsko zaostalo, med vojno pa gospodarsko popolnoma izčrpano in močno porušeno, v povojni dobi razvijalo počasneje od slovenskega poprečja, je v tej povojni dobi z lastnimi silami in včasih bolj skromni pomoči naše nacionalne skupnosti doseglo velike uspehe.

Dovolite mi, da v imenu vseh tukaj prisotnih in še posebej v imenu vseh tistih, ki smo pred 25 leti uživali gostoljubnost Bele Krajine, izrazim naše najboljše želje za nadaljnje uspehe v njenem vsestranskem razvoju.

Dr. Jože Brilej

Mojster Rihard Jakopič v svojem ateljeju

NOVO MESTO V JAKOPIČEVEM LETU

Ob današnji otvoritvi razstave slik mojstra Riharda Jakopiča, ki jih je Dolenjski muzej zbral v glavnem od lastnikov iz Novega mesta in njegove širše okolice, mi dovolite, da spregovorim nekaj uvodnih besedi o delu in pomenu Riharda Jakopiča v slovenski likovni umetnosti.

Prihodnji mesec, 12. aprila, bo preteklo sto let, kar se je v Ljubljani rodil Rihard Jakopič. Nagnjenje k risanju in slikanju ga je l. 1887 vodilo na akademijo na Dunaju, dve leti kasneje na akademijo v Münchnu in v slikarsko šolo rojaka Antona Ažbeta, kjer je delal dve leti. V Ažbetovi šoli je srečal umetnike, ki so jih vodile njemu sorodne težnje v njihovem začetnem iskanju; bili so to Matija Jama, Ivan Grohar in Matej Sterpen. Kmalu po l. 1900 so se združili v skupino, ki jo poznamo pod imenom »slovenski impresionisti«. Kot rečeno, so jih povezovala sorodna nagnjenja, to je odmik od realističnega in plenerističnega na-

čina slikanja, predvsem pa jih je združila močna Jakopičeva osebnost in njegova večkrat poudarjena volja, da morajo ustvariti slovenskemu narodu slovensko umetnost.

Tako se je v dokaj tesnem sodelovanju izoblikovala generacija naših impresionistov, ki jim gre za sluga, da so dvignili slovensko likovno umetnost iz mrtvila in zamudništva konca 19. stoletja ter ji izbojevali enakopravno mesto ob drugih področjih našega kulturnega življenja, predvsem pa ji dali zavestno slovenski značaj in izraz.

Gonilna sila in idejni vodja te skupine je bil Rihard Jakopič. Med vsemi je že od vsega začetka najjasneje zasledoval dokončni cilj. V svoji avtobiografiji je pobude za novo pojmovanje slikarstva označil takole: »... In že se mi je začelo jasni, da ni predmet tisto, kar je treba narisati, marveč da se vse nekam giblje in izpreminja. V svojem domačem okolju sem pač lah-

ko najbolj spoznaval menjave v naravi ob vsakem letnem času. Spoznal sem, da je vsak dan drugače, da megle lahko pre naredijo vso realnost. Zdalej je pokrajina v meglici in objekti so kakor pod pajčolanom, pa se zjasni in pokrajina s hribom je vsa drugačna. Krim je spomladi čisto blizu, če je nebo jasno. Jutro je drugačno, večer je drugačen — kako čudovito je vse to v mraku!...» V Münchnu je na razstavi francoskih impresionistov našel potrdilo teh svojih težnj in si dokončno izoblikoval pogled na slikarsko problematiko, ki ga je nato izpopolnjeval v letih bivanja in slikanja v Škofji Loki (1902—1906).

Po letu 1906 je Jakopič živel in ustvarjal v Ljubljani do smrti 1943. Njegov opus je izredno bogat in tudi številen, a vsa njegova dela se združujejo v izjemno enotno celoto, polno logične in organske rasti in razvoja. Jakopičevo slikarstvo je odlično razčlenil Izidor Cankar v tri stilna obdobja. Prvo poimenuje kot »naturalistični impresionizem« — to je čas münchenskega študija in bivanja v Škofji Loki do l. 1906.

V tem času mu gre v prvi vrsti za v pravem smislu impresionistično, to je v barvnih in svetlobnih efektih zajeto obnovo narave na platnu, ki pa nosi močan pečat umetnikovega osebnega razpoloženja. Nastaja vrsta lirčno ubranih krajin v raznih letnih in dnevnih razpoloženjih (Breze, Gabri, Jesen, Kamnitnik). V drugem obdobju, obdobju tako imenovanega »realističnega impresionizma«, se javlja v njegovih slikah močnejša vsebinska ali celo idejna komponenta in v kompoziciji težnja po monumentalnosti. To je čas, ko nastajajo slike Pri klavirju, Nokturno, variante ljubljanskih Križank v raznih letnih in svetlobnih razpoloženjih, Spomini, Zeleni pajčolan. Po prvi svetovni vojni nastopi preokret v Jakopičevem slikarskem nazoru. Ne gre mu več za zgolj zvesto obnovo optičnih vtisov, marveč se poudarjeno javlja težnja, da postanejo slike barvna interpretacija vsebine, zato nazivamo to obdobje kot stil »barvnega ekspresionizma«. Slika krajinske motive, mnogokrat po fantaziji, in nekatere teh slik dihajo izrazito čustveno nožo, dalje figuralne kompozicije, nastajajo freske na Ahac ljevi cesti v Ljubljani, nekako sintezo pa je dosegel v monumentalnem in pretresljivem Slepču. Ob koncu se pridružijo rože, cvetice v nešteti barvnih variantah.

Pri vseh teh razčlenitvah pa je treba ponovno poudariti, da je bil Jakopič rojen kolorist. Tako se mu včasih tudi male, tako rekoč bežno naslikane skice spreminjajo v barvne fantazije, polne neke imaginarne ali celo vizionarne notranje sile, po drugi strani pa je tudi v zadnjem, ekspresionistično nagla-

šenem obdobju barva poglavitni nosilec vsebine, in to barva, ki se naravnost divje razmahne in razplamteva na platnu.

Tudi ob tem kratkem in skopem orisu Jakopičevega dela, ki predstavlja temelj in izhodišče slovenskega sodobnega slikarstva, ne moremo mimo njegovega širšega in globljega pomena za slovensko likovno umetnost oziroma kulturo nasploh. Kot sem že omenila, je bila prav Jakopičeva močna in sugestivna osebnost tista, ki je združila poprej razdrobljena iskanja njegovih tovarišev v tisto skupnost, ki je v prvem desetletju našega stoletja rodila slovensko impresionistično slikarstvo; njegova zasluga je bila njih združitev v klubu »Sava« in prek njega uveljavitev doma in tudi v tujini. Edinstveno je ostalo vse do danes v našem kulturnem življenju dejanje, ko je l. 1908 iz lastnih sredstev, za ceno velikih žrtev, zgradil Jakopičev paviljon v Tivoliju in s tem postavil prvi hram slovenski likovni umetnosti. Pomembna je bila tudi njegova vloga pri oblikovanju in ustanovitvi Narodne galerije, naše prve osrednje galerijske ustanove.

Jakopičeva človeška širina in predvsem pošteno, na globokih etičnih principih zgrajeno pojmovanje umetniškega dela in umetnikovega poslanstva, sta ga približala tudi mlajšim generacijam, ki so po prvi svetovni vojni nastopale z novimi, impresionizmu celo popolnoma nasprotnimi umetnostnimi koncepti.

Ko smo tako danes zbrani ob njegovih slikah v galeriji v Novem mestu, omenimo predvsem njegovo podporo skupini mladih umetnikov, ki so 1920 razstavili v salonu Windischerjeve gostilne. Temu mladostnega zaleta in entuziazma polnemu nastopu je vsekakor dala posebno težo in moralno oporo Jakopičeva udeležba na razstavi in njegova osebna prisotnost. Spomine na ta dogodek je občuteno posredoval arh. Marjan Mušič v uvodu kataloga ob tej razstavi. Prav tako ne pozabimo na Jakopičevo vlogo v življenju novomeškega rojaka Božidarja Jakca! Mislim, da ne gre samo za vpliv v zgodnjih Jakčevih slikarskih iskanjih, ampak predvsem za prijateljsko, mentorsko vlogo, posebno pa za posredovanje tistega edinstveno Jakopičevega pojmovanja o pomenu in odgovornosti umetnikovega poklica.

Zato smo lahko samo veseli, da prav novomeška galerija z današnjo razstavo pričena niz prireditev ob stoletnici umetnikovega rojstva, v letu, ki ga od danes želimo imenovati »Jakopičevo leto«.

Melita Stelè-Možina

KULTURNO-ZGODOVINSKI VODNIK PO BREŽICAH

Stanko Škaler: BREŽICE

V seriji vodnikov po kulturnih in naravnih spomenikih Slovenije, ki jih izdaja Zavod za spomeniško varstvo SRS, je pravkar izšel kot 15. zvezek te vrste kulturnozgodovinski oris Brežic izpod peresa Stanka Škalerja, ravnatelja Posavskega muzeja. V drobni, prikupno ilustrirani knjižici je pisec kljub hudo omejenemu prostoru nanizal najvažnejše zgodovinske in umetnostne podatke o mestecu in njegovih spomenikih od prazgodovinskih dob do najnovejšega časa. Iz prahistorične anonimnosti vstopajo Brežice v krog zgodovinskih dogajanj v 11. stol., ko so prišle v posest salzburskih nadškofov, ki so na levem bregu Save zgradili grad Rain (nemško: Breg). Ob močno utrjenem gradu se je v stoletjih razvila naselbina obrtnikov, trgovcev in čolnarjev.

Ker je mogočni brežiški grad največja znamenitost mesta, je avtor vodnika, razumljivo, posvetil največji del knjižice opisu tega veličastnega spomenika. Prvotni grad so kmetje požgali 1515, sedanji grad pa so nato zidali in dograjevali ita-

POPRAVEK

tiskarskih napak v sestavku »Razstave v Studijski knjižnici Mirana Jarca«, objavljenem v 4. številki Dolenjskih razgledov, 30. januarja 1969, str. 43—48.

Str. 43, ad 4: Rdeča armada, 4 vrsta spodaj: in slikovito — prav in slikovno; str. 45, ad 47: Zivljenje in delo dr. Nika Zupančiča — prav Zupančiča; str. 46, ad 85, 5. in 6. vrsta udeležila jubilarica — prav jubilarica, vrsta 8.: slavljenko — prav slavljeno; str. 47, ad 119, 3. vrsta: Jošip Kostanjevec (1864—1934) — prav (1864—1953).

Bralce vladno prosimo, da napake popravijo.

lijanski mojstri več desetletij in ga dokončali šele 1590. Brežiški grad je lep primer monumentalne utrjene renesančne grajske arhitekture v ravnini. V tlorisu je nekoliko poševen pravokotnik, na vogalih pa je utrjen z mogočnimi okroglimi obrambnimi stolpi. Grajska stavba je dvonadstropna in je bila prvotno zavarovana z jarkom, čez katerega je vodil dvizni most. Zaradi svoje izredne utrjenosti je grad kljuboval vsem napadalcem in bil edini grad v Posavju, ki se je ubranil kmečkih puntarjev 1573 pod vodstvom Ilije Gregoriča. Ob koncu 17. stol. so graščino kupili grofje Attemsi, ki so grad-trdnjavo spremenili v reprezentančno palačo.

Mogočni renesančni zunanji podobi gradu se je pridružila sedaj še monumentalna baročna poslikava grajske notranjosti: na stopnišču, v grajski kapeli in slavnostni dvorani, ki jo je dal okrasiti s freskami umetnostno zavzeti grof Ignac Marija Attems v začetku 18. stol. Brežiška grajska dvorana, dolga 35 metrov, je največji baročno poslikani svetni prostor v Sloveniji. Vse stene in strop te dvorane so poslikani z veličastnimi, bogato razgibanimi prizori iz grškega bajeslovja. Skaler domneva, da je dvorano poslikal Franc Karel Remb, Attemsov hišni slikar, doma iz Radovljice. Če bo ta Skalerjeva domneva neizpodbitno dokazana, bo to nov in važen prispevek k umetnostni zgodovini našega baročnega slikarstva. Nekaj let kasneje je grajsko kapelo in stopnišče poslikal Franc Ignac Flurer, ki po znanju in kvaliteti močno prekaša slikarja slavnostne dvorane. V obeh prostorih je s freskami na stropu ustvaril iluzijo odprtega, neskončnega prostora, v prvem iz krščanske mitologije in

Kristusovega trpljenja, na stopnišču pa je segel v antično mitologijo z elegantno lepoticco Venero v središču. Vse freske so bile pred leti popravljene in očiščene in danes si jejo ponovno v vsej svoji izpovedni lepoti.

Po podrobnejšem opisu grajskih prostorov in arhitekture nam avtor predstavi bogate zbirke lepo urejenega Posavskega muzeja, ki ima svoje razstavne prostore v vrhnjem nadstropju brežiškega gradu. Med zbirkami velja posebej opozoriti na bogato arheološko in sila dragoce-

no etnografsko zbirko ter na razstavo o hrvaško-slovenskem kmečkem puntu 1573.

Potem ko smo zapustili grajske prostore, nas pisec popelje po Brežicah in nas seznanj z najvažnejšimi umetnostnimi, pa tudi z zgodovinskimi spomeniki v mestu. Temu sprehodu je na koncu knjižice priložil še nekaj predlogov za izlete v širšo okolico Brežic ter opozoril na znamenitosti v teh krajih na Velike Malence, v Drnovo in Leskovec, na Catež in Cateške Toplice, na grad Mokrice, pa Dobovo, Dobravo, Pišce, na Bizeljski grad in na Svete gore.

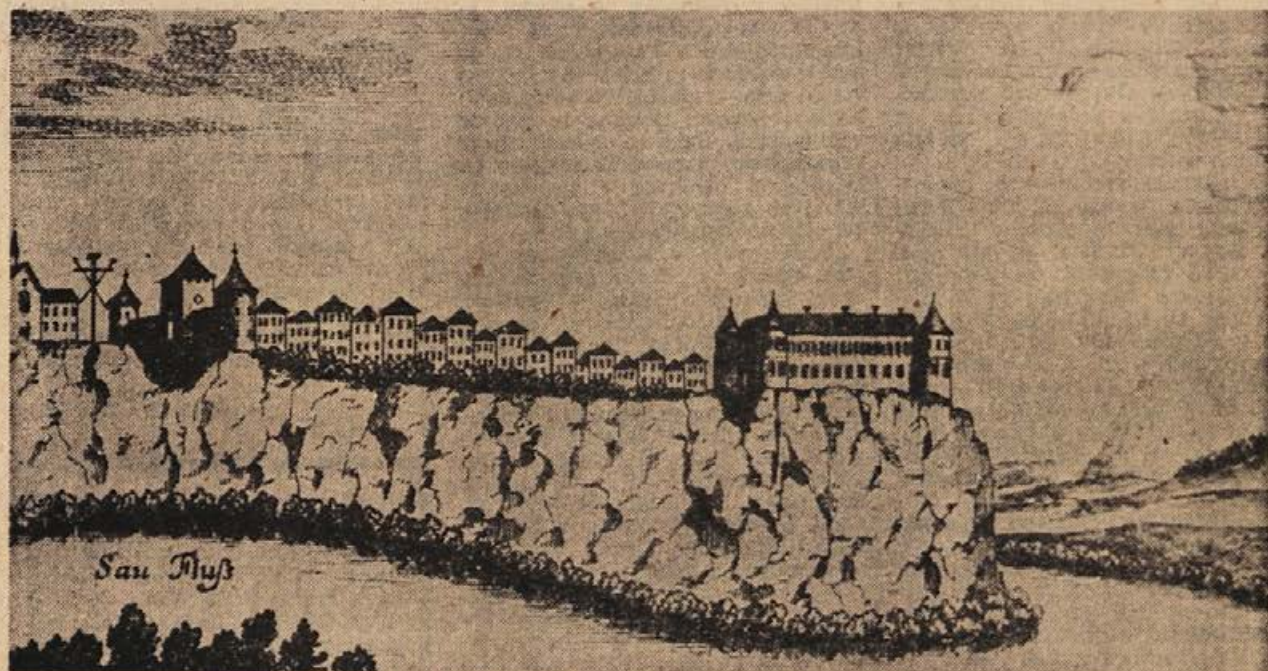
S to drobno, a vsebinsko bogato knjižico, katere naslovno in hrbtno stran krasita lepa barvna posnetka brežiškega fotografa Miroslava Baškoviča, so Brežice dobile privlačno in zelo poučno publikacijo, ki bo šolski mladini in turistom nepogrešljiv pripomoček. Ob prebiranju knjižice sta se mi vsilili dve kritični pripombi, ki pa zadevata izdajatelja teh vodnikov. Ali ne bi kazalo zaradi boljše preglednosti med tekstom vstaviti nekaj mednaslovov, ki bi knjižico naredili še bolj privlačno in nedvomno bolj pregledno? In druga spričo pomembnosti in razsežnosti brežiškega gradu nam je danes žal, da ni ena knjižica iz te serije posvečena samo gradu, saj bi v njej dosti več izvedeli v sliki in besedi o njegovi burni zgodovini.

Veseli smo, da nam je Stanko Skaler postregel s to knjižico, in upamo, da bo še segel po peresu, saj premore Spodnje Posavje še več takih znamenitosti in lepote, ki so vredne opisa.

Tone Knez

Detajl iz slavnostne dvorane v brežiškem gradu.

Brežice (bakrorez, G. M. Vischer, Topographia Ducatus Styriae, Gradec 1681)

OB OTVORITVI NOVE ŠOLE V RIBNICI

Kratek zgodovinski pregled ribniškega šolstva

8. marca 1969 so v Ribnici odprli novo šolo, ki so jo s samopri-spevkom gradili tri leta. Skupaj z opremo je šola stala okrog 4,4 milijona dinarjev.

Prav je, da se ob tem pomembnem dogodku spomnimo tudi na zgodovine ribniškega šolstva, saj slovi Ribnica, čeprav majhna in neznamenita, že v srednjem veku po kvalitetni šoli. Podatke je po zapiskih Janka Trošta zbral in povezal v tekoče branje prof. Janez Debeljak.

Ribnica se lahko pohvali, da spada med tiste kraje, ki imajo najstarejše šolstvo na Slovenskem. Že v 9. stoletju je bila Ribnica središče cerkvene uprave za vso zahodno Dolenjsko, postavljen od oglejskega patriarha, kateremu je bila tudi podrejena. Po lateranskem koncilu 1215, ki je zahteval od vseh imovitejših župnij, da ustanovijo lastne šole za duhovniški naraščaj, je med nekaj krajev v Sloveniji tudi Ribnica dobila svoje mesto. To je tembolj razumljivo, če upoštevamo, da je ribniška fara imela že v 13. stoletju zelo velik obseg; mejila je na ljubljansko šentpetersko faro, na črnomaljsko in čabransko ter proti Notranjski na cerkniško faro. Res je, da so bile zahteve v tedanjih župnijskih šolah precej skromne; zadostovalo je že nekoliko znanja v branju in pisanju latinskega jezika. Vendar je ribniška šola slovela kot »latinska šola« — ali kot trdi zgodovinar Vrhovec — prva gimnazija na Slovenskem. Študij na njej je trajal sedem let.

O ribniški srednjeveški gimnaziji obširno poroča Burkhart Zingg v kroniki mesta Augsburga v Nemčiji. Rojen 1397. leta, je kot 11-leten fantič pripešalil na Kranjsko do Kočevske Reke, kjer je bil njegov stric za župnika. Ta ga je poslal v ribniško šolo, ki jo je po sedmih letih tudi končal. Kot poznejši državnik in poslanik — za duhovniški poklic namreč ni imel veselja — se Zingg v kroniki spominja, da mu je ribniška šola dala bogato znanje in osnovo za življenje.

Srednjeveško ribniško šolo so v 14. stoletju poleg Slovencev obiskovali tudi Hrvatje, Italijani in Nemci. Številni požari — Ribnico so Turki požgali kar 22-krat — so uničili dokaze o ribniški šoli v prehodu iz srednjega v novi vek.

V 17. stoletju pa je Ribnica že imela svojo dvorazredno normalno

z laičnim učnim osebjem. Učitelji so bili Nemci in tudi pouk je potekal v nemškem jeziku. Trškim otrokom je bila namenjena nedelj-ska šola, kjer so se učili branja in pisanja tudi v slovenskem jeziku.

V dobi prosvetljenstva so 1793 dobili redne šole tudi sosednji kraji: Dolenja vas, Sodražica in Gregor. Pouk v teh šolah je trajal vse leto, obiskovali pa so jih le otroci, ki niso bili več kot pol ure oddaljeni od šole.

Ribniška normalka je imela 1790 dva razreda. V prvem je učil podučitelj, v drugem pa učitelj. Prvi učitelj je bil laik, Ivan Kljbor, slezijski Nемец, ki je prišel v Ribnico kot krojaški pomočnik. Ker je znal brati in pisati, je postal učiteljski pomočnik in je vodil pouk v prvem razredu. V letih 1810—11 je poučeval tudi Franceta Prešerna. Kljborjevo pedagoško znanje in metodo poučevanja nam opisuje Prešernov sodobnik in sošolec Fr. Kramer iz Prigorice. V Drobčnicah iz leta 1880 pravi takole:

»V prvem razredu nas je bilo kakih 60 do 70. Vsak učenec je imel svojo tablico z nemško abecedo. Z njo smo letali k mizi posamezno, da nam je učitelj našteval črke po vrsti, mi smo jih pa izgovarjali. Imel je navado, da je otroka, ki mu je izgovarjal črke, suval z nekim bodalcem v kazalec ali pa ga mahal po glavi in hrbtu in tako res vtepal črke v glavo. Vsi smo nosili kazalce krvave, ranjene in gnojne v znamenje, da smo učenci njegovega prvega razreda. Te rane so bile drugim otrokom v strašilo in starši so strahovali svoje otroke s tem, da so jim žugali s šolo.«

Prešeren je v Kljborjevem razredu vpisan v »zlato knjigo« kot drugi najboljši učenec v razredu. V drugem razredu, ko ga je prevzel učitelj Krompholz, pa v »zlato knjigo« Prešernovo ime na prvem mestu.

V Prešernovem času je ribniška normalka imela učence iz Notranjske in Primorske, Gorenjske in Dolenjske, Hrvatske in iz Trsta, kar nam priča, da je slovela daleč naokoli. Prostore je imela v hiši št. 27 pri Štekljčku. Zaradi starih in neprimernih prostorov so bili večni spori, ki jih ni prav nič ublažila posebna pristojbina od krčmarjev po krajcar od mere vina in od mesarjev po tri do štiri krajcarje od zaklane živine. V šoli je tudi primanjkovalo učnih knjig. Sprva jih

sploh niso rabili, ker so učenci snov prepisovali in se je potem učili na pamet. Redke šolske učbenike je šola dobila šele po francoski okupaciji. Značilno za takratne razmere pa je, da so 1814 naročili za vse šole ribniške dekanije le dve računici. Podobne razmere so bile tudi drugod.

Sele po marčni revoluciji 1848 so se razmere v šolstvu izboljšale. Ribniška šola se je razširila. 1874 dobi štirirazrednico, 1878 pa so razredi že ločeni po spolu, na deške in dekliške. Za šolsko poslopje so takrat prezidali tri hiše poleg cerkve. Tako je šola dobila šest učilnic. Ko je deška šola 1907 dobila lastno stavbo ob Kolodvorski ulici, je ostala v starem poslopju le dekliška šola. Ta je med zadnjo vojno pogorela, na njenem mestu pa je bil 1956 zgrajen zadržni dom.

Takoj po prvi svetovni vojni je 1919 bila v Ribnici ustanovljena meščanska šola. Prva leta je imela razrede razmetane kar v štirih zasebnih hišah, zato jo je šolska oblast hotela ukiniti. Nekdanja posojilnica v Ribnici pa je v letih 1925—26 sezidala meščanski šoli poslopje poleg deške šole v Kolodvorski ulici. Na višje organiziranih šolah, kamor so prihajali dijaki iz te šole, je imela dober sloves. Danes veliko njenih bivših učencev zaseda odgovorna mesta v našem političnem, gospodarskem, kulturnem ter znanstvenem življenju.

V najhujših okoliščinah je ribniška meščanska šola vodila pouk vso zadnjo vojno. Ob zaključku šolskega leta 1941—42 so Italijani med zaključnim izpitom zaprli ves 4. razred, češ da so dijaki opravljali kurirske posle za partizane. Po napornem posredovanju so dijaki izpite zaključili tako, da so jih karabinjerji vsak dan vodili iz zapore v šolo in stražili v razredu, po izpitu pa so jih zopet odpeljali v zapor.

Janez Debeljak

DOLENJSKE RAZGLEDE — posebno kulturno rubriko Dolenjskega lista, urejajo: Jože Dular, Tone Gošnik (odgovorni urednik), France Grivec, Janko Jarc, Bogo Komelj, Lado Smrekar, Severin Šali in Stanko Škaler. Lektor: Karel Bačer.